

סימן מו

הרב משה לוי

מח"ס שו"ת תפלה למשה ב"ח
מנוחת אהבה (הלכות שבת) ג"ח
ר"מ בישיבת כסא רחמים, בני ברק.

בענין ההתייחסות לחכמי המדע

אודות מ"ש בס"ד בספרי מנוחת אהבה ח"ג (עמוד צב) מדברי חכמי המדע בענין הכנים, ויישבתי ההלכה הפסוקה בש"ע שמותר להרוג כנים בשבת גם לפי מה שגילו חכמי המדע שהכנים פרים ורבים מזכר ונקבה, דמ"מ צריכים גם זוהמה וזיעה ולא דמי לאילים ותחשים ע"ש. הנה שואלים הלכו בו כיצד בכלל נקבל דעת חכמי המדע בזה נגד מה שמפורש בגמ' שלנו שאינם פרים ורבים. ואע"פ שאמרו בגמ' (פסחים צ:) במחלוקת שבין חכמי ישראל בענין מהלך השמש שנצחו חכמי אוה"ע את חכמי ישראל, אין הכוונה שחכמי ישראל ח"ו טעו, רק שבטענות נצחו אותם כמ"ש בגהש"ס שם בשם שטמ"ק (כתובות יג.) בשם ר"ת ז"ל שהאמת נשארה כדעת חכמי ישראל והיינו דאמרינן בתפלה ובוקע חלוני רקיע. ע"ש. ויוצא איפוא שלא יתכן שחכמי ישראל יטעו אפילו בענין של מציאות הטבע שטבע הקב"ה בעולמו שכל דבריהם ברוח הקודש וכו'. עד כאן שמעתי שואלים.

והנה באמת אע"פ שר"ת מפרש שחכמי ישראל לא חזרו בהם והאמת אתם, מ"מ מצאנו הרבה ראשונים שמפרשים כפשוטו שחכמי ישראל חזרו בהם והודו לחכמי אוה"ע שבלילה חמה מהלכת תחת הקרקע, וביארו בזה ענין מים שנשאבים בלילה שצריך להלינם טרם ילושו בהם עיסת המצות מפני שבלילה חמה מהלכת תחת הקרקע, והמעיונות רותחים מחמת כן. ע' בס' יראים לרבנו אליעזר ממיץ ז"ל והביאו הרא"ש (ספ"ב דפסחים) והסמ"ג, והובא לשונו בב"י או"ח (סי' תנ"ה) ע"ש. וכ"כ הרי"ד בתוספותיו (ספ"ב דשבת) שהעיקר כחכמי אוה"ע שבלילה חמה מהלכת תחת הקרקע, וכמ"ש בפסחים (צד:) שנצחו חכמי אוה"ע את חכמי ישראל בזה. ע"ש. וכ"כ עוד ראשונים. וכן תפשו במושלם הרבה מרבתינו האחרונים ז"ל, הרב לחם משנה (פ"ה מהלכות שבת הלכה א') וז"ל: שבדבר זה נצחו חכמי יון את חכמי ישראל, והיא סברא בדוקה וחכמי ישראל עצמם חזרו בהם וקבעו דינים על סברת חכמי יון שאמרו בלינת המים בפסח שהמים בלילה

מתחממים מפני שהשמש הולך למטה מהארץ ולכך לא ישאבו מים בלילה עכ"ל. וכיו"ב כתב בשו"ת הרדב"ז ח"א (סוס"י רפ"ב), ומהר"ם אלשקר (סימן צ"ו), והפר"ח (בקונטרס דבי שמש) ועוד. ועד אחרן מוה"ר הגאון איש מצליח זצ"ל הי"ד בתשובה ח"ב (חאו"ח סי' י"ג, דנ"א ע"א) וז"ל: ועוד הנה עכשיו מעכ"ת נ"י (האדמו"ר מהלמץ שליט"א מח"ס טהרת יו"ט) יושבי אמריקה, ואנו יושבי צפון אפריקה כולנו עדים שבלילה אצלנו החמה מהלכת אצלכם והיתה לכם לאור יומם, ובלילה אצלכם החמה מהלכת אצלנו ומאירה לנו כיום תמים. נמצא שאינה מהלכת למעלה מן הרקיע בשום זמן. עכת"ד. וש"י דפח"ח. ומעתה דעת לנבון נקל שדברי חכמי ישראל הם ג"כ לפעמים על דרך החקירה האנושית ואין כל דבריהם בנבואה וקבלה ורוח הקודש. וכ"כ במפורש רבנו הגדול הרמב"ם בספר המורה ח"ב (פרק ח') וז"ל: וכבר ידעת שהכריעו השקפת חכמי אוה"ע על השקפתם בענינים אלו של התכונה, והוא אומרם בפירוש "ונצחו חכמי אומות העולם" וזה נכון, "כי הדברים העיוניים לא דיבר בהם כל מי שדיבר. אלא כפי שהביאו אליו העיון.... ולפיכך צריך לסבור מה שנתקיימה ההוכחה עליו". עכ"ל. הרי מפורש דעת הנשר הגדול אשר רוב פסקי הש"ע על פיו, ההפך הגמור מדעת השואלים, וכותב בפירוש שהדברים העיוניים כל מי שדיבר בהם (בלי יוצא מהכלל) דיבר לפי מה שהביא לפניו עיונו, ולא ברוח הקודש ונבואה וקבלה, ולכן אם יש הוכחה כנגדו צריך לסבור ולקבל ההוכחה, וזהו מה שאמרו (פסחים צד:) נצחו חכמי אוה"ע את חכמי ישראל.

ובשוחחי בזה עם כבוד מרן מלכא מופת הדור הגאון ר' עובדיה יוסף שליט"א אמר לי שכן כתב במפורש גם רבנו אברהם החסיד ז"ל בן הרמב"ם במאמר שנדפס בתחילת ספר עין יעקב ח"א. וראיתי להביא לשונו בקצרה שדבריו הקדושים מתאימים מאד לויכוח הזדוני שנתווכחו עמי בנ"ד. וז"ל: דע, כי אתה חייב לדעת כל מי שירצה להעמיד דעת ידועה ולישא פני אומרה ולקבל דעתו בלי עיון והבנה לענין אותו דעת אם אמת איתה או לא, שזה מן הדעות הרעות והוא נאסר מדרך התורה וכו' מפני שנוטה מדרך האמת ונוטה מעל קו הישר. אמר השי"ת לא תשא פני דל ולא תהדר פני גדול וגו' ואמר לא תכירו פנים במשפט, ואין הפרש לקבלת אותו דעת להעמידה בלא ראייה או בין שנאמין לאומרה ונשא לו פנים ונטען לו כי האמת אתו בלא ספק מפני שהוא אדם גדול וכו' שכל זה אינו ראייה, אבל אסור. ולפי הקדמה זו לא נתחייב מפני גודל מעלת חכמי התלמוד ותכונתם לשלימות תכונתם בפירוש התורה ובדקדוקיה ויושר אמריה בביאור כלליה ופרטיה, שנטען להם ונעמיד דעתם בכל אמריהם ברפואות

ובחכמת הטבע והתכונה ולהאמין אותן כאשר נאמין אותן בפירוש התורה שתכלית חכמתה בידם ולהם נמסרה להורותם לבני אדם.... כיון שאנחנו מוצאים להם אומרים [צ"ל אמרים] שלא נתאמתו ולא נתקיימו בגמ' [נראה דצ"ל כגון] דברי הרפואות וכענין אבן תקומה שאמרו שמונע להפיל הנפלים, שלא נתאמת. וכיו"ב ענינים רבים שדיברו בפרק שמונה שרצים במסכת שבת וכו'. והוא דבר מבואר וענין קל בעיני כל נוטה מעל תאות גופו. וראיתי להביא כאן מאמר שאמרו ז"ל ואבאר לך כדי שיתיישב ויתקבל בדעתך אהבתם האמת והודאתם עליו אָמרו מי שאָמרו. אמרו ז"ל בגמ' דפסחים תנו רבנן חכמי ישראל אומרים גלגל קבוע ומזלות חוזרים וכו' עד אמר רבי נראים דבריהם שביום מעיינות צוננים ובלילה מעיינות רותחים וכו' והנה עם היות ראיה זו ראיה רפה וחלושה כאשר אתה רואה. ועתה התבונן מה שהורנו בברייתא זו ומה יקר עניינה שלמדונו, כי רבי לא הביט בדעת אלו אלא מדרך הראיות בלי להשים על לב לא לחכמי ישראל ולא לחכמי אוה"ע, והכריע דעת אוה"ע מפני ראיה זו שחשב כי היא ראיה מתקבלת שביום מעיינות צוננים ובלילה מעיינות רותחים.... ובאמת נקרא אדון זה רבינו הקדוש, כי האדם כשישליך מעל פניו השקר ויקיים האמת ויכריענו לאמתו ויחזור בו מדעתו כשיתבאר לו הפכה, אין ספק כי קדוש הוא. והנה נתברר לנו כי החכמים ז"ל אינם מעיינים הדעות ולא מביטים אותם אלא מצד אמתתם ומצד ראיותיהם לא מפני האומר אותו יהיה מי שיהיה. עכ"ל.

ומעתה מה יסכן גבר לפסול בהבל פיו בלא ידיעת דברי הראשונים והאחרונים ז"ל לפסול את מה שכתבנו להתייחס לדעת חכמי המדע ולקבל דעתם בנדון הכנים שמראים לנו בעין שהם מטילות ביצים ופרות ורבות, הרי זוהי דרך רבותינו הראשונים כמלאכים ז"ל, ויהי חלקי כחלקם אמן. ואף ר"ת שסובר שחכמי ישראל לא חזרו בהם והאמת אתם, הנה אין הכרח שזהו משום שסובר שכל דברי חכמי ישראל נאמרו בנבואה וברוח הקודש וקבלה וכמ"ש השואלים, ואפשר משום שאומרים בתפלה ובוקע חלוני רקיע או משום הסתירה בענין שקיעת החמה בין האמור בגמ' שבת (לד.) לגמ' פסחים (צג:) שר"ת ז"ל תירץ עפ"ד חכמי ישראל שהחמה מהלכת בלילה מעל הרקיע, ושישנן ב' שקיעות כמבואר בספר הישר לר"ת (סימן רכ"א). ונמצא שיש לו איזה הכרח לומר שלא חזרו בהם חכמי ישראל מדעתם, אבל לעולם אין זה מצד שסובר שלא יתכן שיטעו בענין מציאות טבע שטבע הקב"ה בעולמו, ואפוי פלוגתא בין רבותינו הראשונים בזה לא מפשינן.

אמנם אני בעניותי קשה היה עלי לומר שח"ו נגרם בנדון שלנו טעות בהלכה דאיך יביא הקב"ה ח"ו מכשול ע"י גדולי עולם תנאים ואמוראים ראשונים ואחרונים שפסקו בהחלטיות "מותר להרוג כינה בשבת". ולא דמי לההיא דפסחים (צד.) שהיא מחלוקת בענין התכונה אבל ח"ו לא נגרם טעות בהלכה, לכן כתבתי בספרי בפסקנות בזה"ל: אולם עכ"ז עיקר הדין שמותר להרוג כינה בשבת בודאי שהוא אמת ויציב וקיים לעד ואין אנו יכולים לפקפק כלל בדברי חז"ל ואפי' יאמרו לנו על שמאל שהוא ימין מחוייבים אנו לקבל דבריהם. ועל כן יישבתי דברי חז"ל וההלכה הפסוקה גם לדעת חכמי המדע, ואין בזה סתירה לדברינו הקודמים, שטעות בהלכה לחוד וטעות בידיעת מציאות הטבע לחוד. והטעם שאין לומר שטעו ח"ו בהלכה אינו משום שדבריהם ברוה"ק כמו שחשבו השואלים ואמרו שדברינו סתראי נינהו, אלא מחמת שהקב"ה מסתמא לא יביא מכשול לדורות שלמים בהלכה מסויימת. וכעת הראוני שנחלקו בנדון דידן ממש לפני כמאתים וחמשים שנה הגאון פחד יצחק ורבו ר' יהודה בריאל ז"ל, ודעת הפחד יצחק (ערך צידה) "שאחר שהוכיחו חכמי הטבע בהוכחות ברורות שכל בעל חי הווה מן הביצים א"כ שומר נפשו לא יהרוג פרעוש ולא כינה בשבת, ואל יכניס עצמו בספק חיוב חטאת, ובדבר הזה אמינא דאם ישמעו חכמי ישראל ראיות אוה"ע יחזרו ויודו לדבריהם כמו בגלגל חוזר ומזל קבוע". והניף ידו שנית בתשובתו לרבו ר' יהודה בריאל ז"ל וז"ל: והחוקרים הכריעו בראיות ברורות שאין מין בא מן העיפוש ואין הביצים מתהווים מן הזיעה אלא מן בעלי החיים, וחכמי ישראל שחזרו והודו לחכמי אוה"ע בענין מזל קבוע וגלגל חוזר, תורו באצבע דלאו כל מילי דאיתמרו בגמרא מפי קבלה הם אלא דחכמי ישראל דברו גם הם לפעמים מפי השכל והחקירה האנושית ולא מפי הקבלה, דאל"כ למה להם להודות להם, היה להם להתחזק בקבלתם ולא לשוב מפני כל ראיות אוה"ע. עכ"ל. (ומה שכתב שם בתחילת תשובתו לרבו בזה"ל: ראיתי פסק מעכ"ת על הכנים ואמרתי יישר ויישר אע"ג דמנגד לסברא בכל מכל כל יען כי להחמיר ולא להקל אנן קיימין וכו', ר"ל שמקבל דברי רבו שלא לשנות ההלכה בגלל גילוי חכמי הטבע באיזה ענין, ומ"מ היכא שהוא להחמיר כמו בענין הכנים, עדיין נשאר בדעתו לקבל דעת חכמי הטבע, וזה מה שהוסיף יען כי להחמיר וכו', ור"ל מיהו בנ"ד דהשאלה להחמיר ולא להקל יש לקבל דעתם). והרב יהודה בריאל ז"ל הובאה תשובתו שם כתב שאין לשנות הדינים המיוסדים על קבלת קדמונינו בשביל חקירת חכמי אוה"ע. עכ"ל. ויוצא איפוא שלדעת הפחד יצחק אפשר ונגרמה אפילו טעות בהלכה מפני המציאות שהיתה ידועה לפניהם, ודעת רבו שלא יתכן לשנות ההלכה בזה. ועיין בתוס' (חולין ה:)

בשם ר"י דדוקא במידי דאכילה אין הקב"ה מביא תקלה על ידיהם של צדיקים דגנאי הוא לצדיק שיאכל איסור ע"ש. ולכאורה סייעתא להפחד יצחק. אבל יש לדחות בדבר שנגרם מכשול לכל העולם במשך כמה דורות גם בשאר דברים אין הקב"ה מביא תקלה על ידם. וזוהי השיטה שהלכתי בה לקיים דעת חכמי ישראל שמותר להרוג כינה בשבת אף לפי מה שגילו חכמי המדע, שההלכה לא תשתנה לעולם, אבל בענין מציאות וטבע שטבע הקב"ה בעולמו אפשר לקבל דעת חכמי אוה"ע אם ראייתם חותכת. ועיין במשנה ברורה (סימן של"ו סעיף ג') בביאור הלכה בשם התפארת ישראל שפפ"ד חכמי הטבע מי רגלים משביחים הזרעים ולכן אסור להשתין על גבי קרקע זרועה ושלא כמ"ש בש"ע ע"ש. ואף שהמשנ"ב העיר עליו שלא נהגו כן, אבל לא דיבר קשות נגדו כיצד מעיקרא מתייחס לחכמי הטבע, ושמע מינה כמ"ש בס"ד. [וע"ע להרמב"ן פ' נח בענין הקשת ולהתוי"ט פ"ה דכלאים מ"ה על דברי הר"ש שם בכלל פיתגורס ולהגר"א ביו"ד סי' ר"א סק"ו ועוד]. ודברי חכמים בנחת נשמעים, והאמת והשלום אֶהְבּוּ. ושלא כמו שנגררו מספר אברכים הי"ו לדבר קשות נגד הכתוב בספרי בזה, ושרי להו מרייהו.

והלום הראוני להרב מכתב מאליהו (הגר"א דסלר זצ"ל המשגיח
דישיבת פוניבז' ומגדולי המוסר בדור שלפנינו) ח"ד (עמודים 356 - 355)
בהערה 4 מהעורך שכתב וז"ל: ראיתי לרשום כאן מה ששמעתי בפירוש מפי קדשו של אדמו"ר (הגר"א דסלר) זצ"ל כשנשאל על אודות דינים אחדים שהטעמים שניתנו להם אינם לפי המציאות שנתגלה במחקר הטבעי בדורות האחרונים והרי הם עתה בגדר מה שהגמ' שואלת בכמה מקומות "והא קחזינן דלאו הכי הוא". שלש דוגמאות נידונו אז. (א) הא דיש דריסה לחתול ולא לכלב שהומ' (חולין נג.) מסבירה שזה משום שהחתול מטיל ארס מצפרני ידיו. (ב) הא דאין לשין המצות אלא במים שלנו, והטעם לכמה ראשונים (עיין או"ח סימן תנ"ה בט"ז סק"א) לפי שבלילה החמה מהלכת תחת הארץ ולכן אז המעיינות רותחים (פסחים צד:). (ג) הא דמותר להרוג כינה בשבת משום שהכינה אינה פרה ורבה (שבת קז:). ואמר אדמו"ר זצ"ל שבאלו וכיוצא בהם לעולם אין הדין משתנה אף שלכאורה הטעם אינו מובן לנו, אלא יש לאחוז בדין בשתי ידיים בין לחומרא בין לקולא (ודלא כדברי הר"י למפרונטי ז"ל בפחד יצחק. (ערך צידה אסורה) שרצה להחמיר שלא להרוג כינה בשבת כיון שנתברר בזמנו בלי שום ספק שכנים פרים ורבים ע"י זכר ונקבה ככל שאר בעלי חיים ע"ש) והטעם אמר אדמו"ר זצ"ל כי את ההלכה ידעו חז"ל בקבלה מדורי דורות, וגם ידעו מן הנסיון למשל שדרוסת החתול עלולה יותר למות מאשר דרוסת הכלב, ושהמים הנשאבים מן

המעיינות בבוקר (צ"ל בלילה) חמים יותר, אבל בענין ההסברים הטבעיים לא ההסבר מחייב את הדין אלא ההיפך, הדין מחייב את ההסבר, והטעם המוזכר בגמ' אינו הטעם היחידי האפשרי בענין, ואם לפעמים נתנו הסברים שהם לפי ידיעת הטבע שבימיהם, חובה עלינו לחפש הסברים אחרים שבהם יתקיים הדין על מכונו לפי ידיעות הטבע שבימינו. כך שמעתי מפי קדשו זצ"ל עכ"ל. (וע"ש מ"ש העורך הסברים לענינים הנ"ל שיתאימו לידיעת הטבע שבימינו). הרי מפורש שכיוונתי לדעת גדולים ב"ה, שצריכים להתייחס לידיעות הטבע שבימינו ועם כל זאת לא לשנות ההלכה הפסוקה מדורי דורות. ואע"פ שיוצא איפוא שהטעם שניתן להלכה מסויימת בזמנם ^(הראשונים) ישתנה, מ"מ ההלכה לא תשתנה. וכן הסכים עמדי מו"ר הגאון הנאמ"ן שליט"א (ראה מכתבו להלן) וכן עיקר, ויתד היא שלא תמוט.

**

ה' בכסלו התשנ"ב

לכל מאן דבעי

בדבר מה שכתב ידידנו הרב הגאון המופלא בכתם אופיר לא יסולה ר' משה לוי שליט"א בספרו מנוחת אהבה (ח"ג עמוד צ"ב) בענין הכנים לפי דעת חכמי המדע בזמננו, דבריו נכונים וישרים, כולם נכוחים למבין וישרים למוצאי דעת. וכיוון לדעת הגאון ר' יצחק למפרונטי זצ"ל (שחי לפני כ-250 שנה) בספרו "פחד יצחק" (ערך צידה) שכתב שבזמננו שהתברר שגם הכנים פרים ורבים אין להורגם ושומר נפשו ירחק מהם. וע"ש שהתווכח בנדון זה עם רבו הרה"ג ר' יהודה בריאל זצ"ל ועמד בדעתו. וידידנו הגר"מ הלוי שליט"א כתב לקיים דברי חכמים שיהיה הדין אמת עכ"פ. וחלילה וחלילה לפסול את דבריו מפני שהתייחס לדעות המדענים בזמננו, דתורה אמת כתיב בה, וכל הפוסל במומו פוסל. וע"ע כיו"ב להפרי חדש ביו"ד סי' פ' סק"ב על סוגיא דשבת (כח:) שהיא תמוהה וכו' ובבכור שור חולין דף נ"ט ע"ב ע"ש באורך. ועכ"פ אין בזה שום פגם ושום פסול ח"ו. ויפוצו מעיינותיו חוצה. ויתקיים בו הכתוב משכני אחריך נרוצה.

החותם לכבוד התורה ועמליה בטהרה.

נאמ"ן ס"ט.